

Б. Сабо (Београд, Република Србија)

Значај уџбеника П. Смирновског “Руска граматика. Етимологија” (1920) за руску емиграцију у Краљевини СХС

Анотација: Уџбеник П. Смирновског “Руска граматика. Етимологија”, објављен у Београду 1920. практично по доласку првих емиграната у Краљевину СХС, представља прештампање 24. издање уџбеника објављеног у Русији 1914. Овај рад се бави структуром уџбеника и његовом улогом у руској емигрантској средини у Краљевини СХС.

Кључне речи: руска емиграција, уџбеник руског језика, П. Смирновски, Краљевина СХС

Б. Sabo (Belgrade, Republic of Serbia)

The Value of P. Smirnovsky’s Textbook “Russian Grammar. Etymology” (1920) for Russian Emigre Community in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

Abstract: P. Smirnovski’s textbook “Russian grammar. Etymology”, published in Belgrade in 1920 practically after the arrival of the first emigrants to the Kingdom of SHS, is a reprint of the 24th edition of the textbook, which was published in Russia in 1914. The paper deals with the structure of the textbook and its role in the Russian emigrant environment in the Kingdom of SCS.

Key words: Russian emigration, Russian language textbook, P. Smirnovski, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

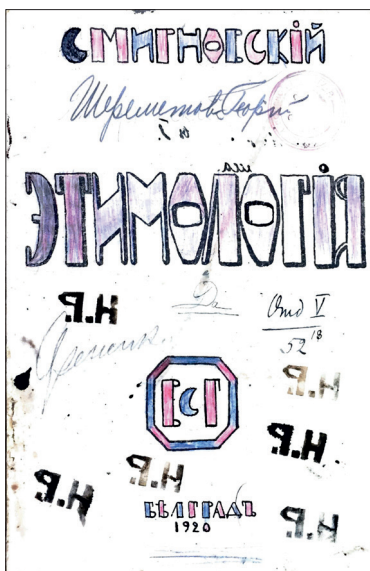
Б. Сабо (Белград, Република Србија)

Значење уџбеника П. Смирновског «Русская граматика. Этимология» (1920) для русской эмиграции в Королевстве сербов, хорватов и словенцев

Анотација: Уџбеник П. Смирновског «Русская граматика. Этимология», изданный в Белграде в 1920 г. практически сразу после прибытия первых эмигрантов в Королевство СХС, является переизданием 24-го его издания, вышедшего в России в 1914 г. В статье рассматриваются структура учебника и его значение для русской эмиграции в Королевстве сербов, хорватов и словенцев.

Ключевые слова: русская эмиграция, учебник русского языка, П. Смирновский, Королевство сербов, хорватов и словенцев

Уџбеник руске граматике П. Смирновског “Етимологија” (1920) штампан је у Београду на руском језику и чува се у музеју у Белој Цркви. У корисничком фонду Народне библиотеке у Белој Цркви се налазио до 2022. и редовно је био коришћен. Радни век овог уџбеника је био 102 године. То је прештампано 24. издање уџбеника објављеног 1914. године у Петрограду. Назив изворног уџбеника гласи “Учебник русской грамматики. Этимология”.

Уџбеник је штампан у штампарији у Ресавској улици бр. 14.

Овај уџбеник је најстарији уџбеник за руску емиграцију и према нашим сазнањима први уџбеник Сверског савеза. Он је машинописан. Прва страна је рукописана. Има 113 страна. Он је машинописни, због тога што руски емигранти нису имали уџбенике за наставу на руском језику. Прва страна је рукописна. На њој видимо презиме аутора уџбеника, назив уџбеника, издавача, место издања, годину и потписе неколико корисника уџбеника. Мишљења смо да је слова “сенчио” један од ученика. Уџбеник је први пут објављен 1884. У то време је у руској науци приметан нагли развој лингвометодичких идеја и у научним круговима вођене су бројне полемике о томе како један уџбеник руског језика заправо треба да изгледа: да ли да буде више окренут ка теорији или да садржи више практичних вежбања¹. Прво издање уџбеника имало је два дела: “Етимологија” и “Синтакса”. У издању из 1914, као и у уџбенику штампаном у Београду 1920. Године, део “Синтакса” је изостављен.

Аутор Петар Смирновски (1846–1904), наставник руског језика у санктпетербуршким гимназијама, објашњава у предговору првог издања уџбеника историјат његовог настанка. Написао га је пошто је “још 1881. издао Курсеве системског диктата, али уз њих није било ниједног адекватног уџбеника граматике” [Смирновски 1884]². Њиме би се заокружила целина савладавања језичке структуре, а ученици би боље усвојили ортографска правила. Зато није био довољан само практични део “Курсева” већ је потребан и теоријски део [Смирновски 1884]. На тај начин је руски филолог у свом уџбенику успео да “постигне унутрашње јединство које мора да постоји међу уџбеницима за исти предмет како би се помогло ученицима да постепено усвајају знања прелазећи из разреда у разред” [Смирновски 1884].

Овај уџбеник је намењен ђацима нижих разреда средњих школа, пре свега гимназијалцима. У складу са законима који су били на снази у Русији у XIX веку, сваки школски уџбеник морало је да одобри Министарство народне просвете. Прво издање овог уџбеника и сва следећа одобрило је Министарство народне просвете и они су били у складу с наставним плановима и програмима за гимназије. Да би један уџбеник добио одобрење од Министарства народне просвете, морао је да “развије код ученика однос према основама матерњег језика, како на тренутном нивоу развоја, тако и на историјском” [Гордиенко, Салтикова 2013], да им помогне да усвоје и савладају основе фонетике, граматике, правописа, и формирају своје мишљење.

¹ Детаљније о овоме видети у: Гордиенко О.В., Салтикова Н.А. Учебники русского языка для школы первой трети XX века, file:///C:/Users/HP/Downloads/uchebniki-russkogo-yazyka-dlya-shkoly-pervoy-treti-hh-v-2.pdf

² Наш превод. – Б.С.

У овом раду говоримо о издању уџбеника из 1920. године и посматрамо га независно од практикума Курсеви диктата.

На првој страни пише да је уџбеник издао Сверуски савез градова у Београду 1920. Он је репринт 24. издања уџбеника из 1914. који је одобрио Савет за образовање при главном опуномоћенику за питања руских избеглица у Краљевини СХС. Сверуски савез градова је првобитно био основан 1914. у Русији како би помогао влади током рата 1914–1918. Деловао је са Сверуским земским савезом. Престао је да ради 1918. На пролеће 1920. отворио је своје представништво у Београду како би помогао у организацији школског образовања и деци руских емиграната. Тако су се већ током лета 1920. организовале у Београду, Панчеву, Сарајеву, Земуну и Скопљу прве дечје установе које су преузеле сву бригу о деци током дана: исхрану, образовање, одмор.

Први председник Сверуског савеза градова од 1914. био је Михаил Васиљевич Челноков. Он се такође налазио у емиграцији у Београду. У периоду од 1914. до 1917. био је градоначелник Москве. По доласку у Београд основао је “Друштво словенске узајамности” и руководио је руским одељењем у њему. Био је члан Државне комисије за помоћ руским избеглицама од првих дана њеног оснивања. 13. августа 1935. преминуо је од туберкулозе костију у Панчевској болници код Београда, који није напуштао последњих 10 година свог живота. Сахрањен на градском гробљу¹.

Милион и по првих избеглица, тј. први талас руске емиграције, стизало је у Краљевину СХС после руске револуције 1917. у периоду од почетка маја до краја новембра 1919. Руски емигранти су у Краљевину СХС долазили у пет таласа, све до 5. маја 1923.

Издавање “Руске граматике” Смирновског је било повезано с делатношћу емигрантске установе Сверуски савез градова. Већ у јулу 1920. тај савез је почео да отвара у Београду прве руске школе, схватајући колико је важно да се одржи традиција и не прекида наставни процес започет у отаџбини. У Београду је отворена прва васпитно-образовна институција за децу предшколског узраста – Руски дечји дом, и то у згради Друге женске гимназије (у Улици краљице Наталије). У јесен 1920. почела је да ради и Руска основна школа. Готово у исто време у згради Треће гимназије почела је да ради и Прва руско-српска гимназија, која је постојала до 1944². Руске школе нису отворане само у Београду већ и по читавој Србији. Овде ћемо поменути само неке: Прва руско-српска девојачка гимназија са интернатом у Великој Кикинди, Харковски девојачки институт у Новом Бечеју (постојао од 1920. до 1932), Маријински донски девојачки институт у Белој Цркви (1920–1941), Николајевска коњичка школа у Белој Цркви (1921–1924), Кримски кадетски корпус (1922–1929) у Белој Цркви³.

¹ Детаљније о М.В. Челнокову видети код: *Шевырин В.М.* Михаил Васиљевич Челноков // Россия и современный мир. 2008. № 1(58): cyberleninka.ru/article/n/mihail-vasilievich-chelnokov (датум обраћања извору: 13.06.2023).

² Детаљније о овоме у: Руска емиграција у Београду од 1920-их до 1950-их. Каталог изложбе. Београд, 2021.

³ Детаљније о овоме у: Гимназия в лицах: Первая русско-сербская гимназия в Белграде (1920–1944): [В 2 кн.] / Центр российских и восточно-славянских исследований им. Мирослава Йовановича Философского факультета Белградского университета, Институт славяноведения Российской академии наук; авторы-составители А.Б. Арсеньев, М.Л. Ордовский-Танаевский. Кн. 1. Белград: [б. и.], 2018.

Михаил Васиљевич Челноков
(1863–1935)

У руским образовним институцијама у Београду и Краљевини СХС предавали су руски наставници, а радили су по руским уџбеницима у складу са школским планом и програмом важећим у царској Русији.

Поред отварања школа и библиотека Сверуски савез градова је одмах почео да издаје уџбенике. Тако се и појавило београдско издање уџбеника Смирновског.

Како се наводи у “Извештају о раду представништва Сверуског савеза градова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца за 1924”, “на основу жеље родитеља све установе Представништва су прихватиле програм реалне гимназије, који је био на снази у годинама пред сам рат. Касније је тај програм усаглашен с програмом српске реалке и у програм руских школа су уведени сви српски предмети”¹ [Отчет о деятельности Предствительства Всероссийского Союза Городов в Королевстве Сербов, Хорватов и Словенцев 1924].

На основу два потписа на покорици и рукописних белешки можемо закључити да је овај уџбеник користило неколико генерација². Први корисник уџбеника била је Ирина Пархоменко³. Ирина Пархоменко је била ученица Маријинског донског девојачког института у Белој Цркви.

сopственик куће sopstvenik kuće	његов стан njegov stan
ПРИЈАВА – PRIJAVA	
ПРИЈАВЉУЈЕ СЕ: – PRIJAVLJUJE SE:	
Улица, број, спрат – Ulica, број, sprat	
Име породично и рођено. За удату или удовицу и рођено име мужа и девојачко породично име Ime porodično i rođeno. Za udatu ili udovicu i rođeno ime muža i devojačko porodično ime	
Занимање – Zanimanje	
Држављанство – Državljanstvo	
Дан, месец и година рођења Dan, mesec i godina rođenja	
Место рођења, срез, земља Mesto rođenja, srez, zemlja	
Завичајна општина, срез, земља Zavičajna opština, srez, zemlja	
Брачно стање – Брачно stanje	
Вера – Vera	
Рођ. име оца и мајке, и мајчино девојач. презиме Rođ. ime oca i majke, i majčino devojačko prezime	
Ранији стан у Београду: улица и број, или у ком другом месту: село, срез, Бановина Raniji stan u Beogradu: ulica i број, ili u kom drugom mestu: село, srez, Banovina	

Пархоменко Ирина
рођ
3-11-1926
Димитр
неуд. стање
Андреја Јелисавета Митр

На основу пријаве у Архиву града Београда видимо да је Ирина рођена 1926. године у Тителу од оца Андреја⁴ и мајке Јелисавете.

Други корисник уџбеника је био кадет Георгиј Шереметов, ученик Првог руског кадетског корпуса великог кнеза Константина Константиновича. Он је рођен 1928. године у Белој Цркви. На основу пријаве у Архиву града Београда знамо да му је отац био Александар, а мајка Олга (девојачко презиме Денисова). Имао је старију браћу Владимира и Константина. Једино је Први руски кадетски корпус великог кнеза Константина Константиновича наставио да ради до 1944. На основу тога што је Георгиј Шереметов био међу последњим генерацијама ђака који су похађали Кадетски корпус⁵ претпостављамо да се уџбеник Смирновског за руски језик користио до самога краја постојања Корпуса, све до 1944, без обзира на то што су штампани нови уџбеници. Уџбеник је у наставном процесу коришћен дуже од 20 година и то у обе образовне установе у Белој Цркви.

¹ Наш превод. – Б.С.

² Уџбеник П. Смирновског *Этимология и синтаксис* коришћен је за предмет руски језик у трећем разреду руско-српске гимназије у школској 1920/1921. години. Детаљније о овоме у: *Гимназия в лицах: Первая русско-сербская гимназия в Белграде (1920–1944)*: [В 2 кн.]. Кн. 1. Белград, 2018.

³ Верујемо да га нису користили само наведени ученици.

⁴ У пријави је наведен као Андрија, што је вероватно више у духу српског језика.

⁵ Георгиј Шереметов је био и ђак Руско-српске гимназије. На основу његове пријаве видимо да је у Руски дом у Краљице Наталије стигао 1943. године пред сам крај постојања Кадетског корпуса.

Хотел
Hotel

ПРИЈАВА — PRIJAVA
ПРИЈАВЉУЈЕ СЕ: PRIJAVLJUJE SE:

Улица, број, спрат — Ulica, broj, sprat
Кр. Маташић 33

Име породично и рођено. За удату или удовицу и рођено име мужа и девојачко породично име. — Име породично и рођено. За удату или удовицу и рођено име мужа и девојачко породично име.

Шереметов Теодор
Дак Рукс

Занимање — Zanimanje

Држављанство — Državljanstvo

Дан, месец и година рођења
Dan, mesec i godina rođenja

13 III 1928

Место рођења, срез, земља
Mesto rođenja, srez, zemlja

Београд Београдска Банат

Завичајна општина, срез, земља
Zavičajna opština, srez, zemlja

Брачно стање — Bračno stanje

Вера — Vera

Проб.

Рођ. име оца и мајке, и мајчино девојачко презиме. — Rod. ime oca i majke, i majčino devojačko prezime.

Александр

Ранији стан у Нишу: улица и број, или у ком другом месту: село, срез, Бановина. — Raniji stan u Nišu: ulica i broj, ili u kom drugom mestu: selo, srez, Banovina.

Жена и деца испод 18 година: — Žena i deca ispod 18 godina:

Рођено име и девојачко породично име жене и рођено име деце Rođeno ime i devojačko породично име жене i рођено име деце	Мушко Muško	Женско Žensko	Дан, месец и год. рођења Dan, mesec i god. rođenja	Место рођења Mesto rođenja

Датум пријаве Datum prijave	Улица — Ulica	Број куће Broj kuće	ИМЕ СТАНОДАВЦА IME STANODAVCA	Датум одјаве Datum odjave	Где одлази Gde odlazi
13 IV	Кр. Маташић 33	Рукс	Рукс	13 IV	Београд

На основу овог уџбеника можемо претпоставити да су први уџбеници које су користили руски емигранти били сличне природе: рукописани или машинописани.

Уџбеник је написан много пре правописне реформе 1918. у складу с правописом који је тада био на снази. У београдском репринту је сачуван стари правопис. Ученици су очигледно учени правопису према старој норми, којом је уџбеник и био штампан. Претпостављамо да су ученици вероватно познавали и нови правопис, будући да је на првом месту у потпису корисника уџбеника Шереметова написан тврди знак, а на другој страни га нема. За разлику од Кадетског корпуса и Девојачког института, Руско-српска гимназија је користила нову ортографију, која је уведена 1918 године. То је било идеолошко питање.

Уџбеник спада у групу “теоријских уџбеника”, који углавном садрже теоријски граматички материјал и правописна правила. О томе и сам Смирновски пише у предговору: “Сам уџбеник не даје много могућности за вежбање, за то је боље консултовати мој приручник Курсеви системског диктата” [Смирновски 1884].

Уџбеник Смирновског има прецизну структуру. Почиње предговором, затим следе делови посвећени граматици и правопису, па вежбања, а уместо Прилога су у посебном делу наведени основни подаци о реченици и реченичним члановима с вежбањима.

Уџбеник је подељен на четири дела: фонетика, врсте речи, творба речи и правопис. Граматика чини централни део уџбеника, а дата су правила, примери и напомене. Први део уџбеника посвећен је фонетици. Обрађују се подела гласова на сугласнике и самогласнике, подела самогласника (тврди и меки), подела сугласника по месту изговора (задњонепчани, средњонепчани, предњонепчани, зубни, назални, лабијални)¹, као и начин њиховог изговора. Фонетски део у уџбенику је веома кратак, заузима све-

¹ Остале поделе нису наведене.

га три стране. На крају фонетског дела (на 4. страни) налазе се правописна правила која се односе пре свега на самогласнике: десетеричко *i*, непостојано “*e*”, *ë*.

У другом делу уџбеника је на исти начин као фонетика представљена морфологија, преко правила и примера. Њој је Смирновски поклонио више пажње него фонетици: 52 стране. За обраду морфологије Смирновски користи синхронијски приступ. Морфолошки материјал је подељен према врстама речи у девет целина (параграфа). Аутор дефинише сваку врсту речи и наводи парадигме променљивих врста речи, док о непроменљивим врстама речи даје само дефиниције или дефиниције и основне поделе.

П. Смирновски дефинише именицу као “врсту речи која означава предмет, живи или неживи” [Смирновски 1920], и дели именице на опште и личне, у оквиру којих постоје аугментативи и деминутиви.

Када говоримо о деклинацији именица, важно је поменути да Смирновски наводи седмочлану падешку парадигму с вокативом. Напомиње да се вокатив углавном користи у црквено-словенском облику будући да је званично постојао у граматицима до 1918¹.

У вези с родом именица Смирновски наводи да се у номинативу једнине именице мушког рода завршавају на тврди сугласник, меки сугласник и *j* (-ъ, -ь и -й), именице женског рода на -а, -я, или -ь², а именице средњег рода на -о или -е. У основној подели на родове не помиње именице мушког рода које се у номинативу једнине завршавају на -а или -я. Наводи да постоје и такве именице мада су доста ретке. Подела по родовима је била основа за поделу на три деклинације. Смирновски сматра да првој деклинацији припадају именице женског и мушког рода на -а и -я (жена, воевода, судья, дыня). По другој деклинацији се мењају именице мушког рода на -ъ, -ь и -й или именице средњег рода на -о или -е (рабъ, конь, обычай, море), а по трећој именице женског рода на -ь (кость). Унутар сваке деклинације, осим треће, Смирновски разликује тврду и меку промену. У трећој деклинацији постоји само мека промена.

Подела именица, подела именица по родовима и деклинација приказују се помоћу табела. Табеларни приказ Смирновски користи за све поделе и промене које наводи у уџбенику због боље и лакше прегледности.

Деклинацију именица допуњује табеларни приказ у којем су дати примери промене именица по падежима за све три деклинације, и то за тврду и меку промену.

Посебна пажња је поклоњена промени именица чија се основа завршава на г, к, х, ж, ч, ш, щ, ц, с обзиром на то да оне не припадају чисто тврдој или чисто мекој промени.

Све три деклинације именица допуњене су и напоменама уз поједине падеже.

Само на крају параграфа о именицама нема дела о правопису.

П. Смирновски дефинише придеве као речи које “означавају особину предмета, одговарају на питања који, какав или чији и мењају се по родовима” [Смирновски 1920]. У делу о придевима аутор уџбеника осим придева који се односе на квалитет (белый, твёрдый, весёлый...) наводи придеве који се односе на материјал од којег је предмет направљен (железный, деревянный...), однос према разним догађајима или местима (вчерашний, здешний), припадање (отцовская рука). Придеви су подељени на описне и присвојне. Придеви имају кратки и дуги облик, а могу се мењати по тврдој или мекој промени.

¹ Занимљиви су и примери именица које аутор уџбеника наводи: человек, зверь, ангел.

² Како би ученици разликовали именице мушког рода које се завршавају на -ъ од именица женског рода које се завршавају на -ь, аутор уџбеника наводи и облик генитива једнине.

Поређење придева се даје табеларно и кроз примере, али доста нејасно.

Тврда и мека деклинација дугих и кратких¹ придева такође су дате табеларно, на примерима. Деклинација придева не даје се у синтагми са именицом, што је обично случај.

Смирновски је посветио пажњу и писању придева, што образлаже у напоменама (писање њ у кратком облику придева мушког рода после ж, щ, ш и ч; писање наставака -омъ и -емъ у инструменталу једнине код придева мушког и средњег рода...).

Смирновски је посветио највише пажње глаголима. Дефинисао их је као “врсту речи која означава радњу или стање” [Смирновски 1920]. Граматичке категорије глагола су време, начин, вид и стање. У глаголе убраја и партиципе и глаголске прилоге. Наводи да руски глаголи означавају три времена: садашње, прошло и будуће. Глаголи имају два броја: једнину и множину и три лица. Конјугацију глагола у презенту аутор даје табеларно, издвајајући наставке за свако лице и наводећи примере. Табеларно и по лицима је дата промена глагола и у прошлом времену, што за руски језик није карактеристично, будући да се глаголи не мењају по лицима, него по родовима у једнини, док је у множини исти облик за сва три рода. Део о глаголима није прегледан: час је посвећен глаголима, час партиципима и тако на смену, а материја је веома обимна и компликована. Смирновски обрађује и повратне глаголе, али не наводећи када се користи наставак -ся, а када -сь у конјугацији. Према трајању радње, Смирновски разликује четири врсте глагола: глаголе несвршеног (бросать, петъ) и свршеног (спеть) вида, једнократне (кинулъ, дунулъ) и многократне (кидывалъ, сиживалъ). Он везује категорије времена и вида и наводи која времена има глагол сваког вида: несвршени глаголи имају сва три времена (прошло, садашње и сложено будуће), свршени глаголи имају два времена (прошло и просто будуће), једнократни глаголи имају као и глаголи свршеног вида два времена, док многократни глаголи имају само једно време (прошло). Посебна пажња је посвећена писању -ь код глагола (у инфинитиву, 2. лицу једнине презента и простог будућег времена...).

Заменице су речи које “замењују име или именицу, или придев, или број” [Смирновски 1920]. Аутор их по значењу дели на: личне, повратну “себе”, присвојне, показне, односне, неодређене и одређене. Табеларно приказује деклинацију заменица и обраћа пажњу на писање заменица (посебно на генитив на -ого).

Бројеви су дефинисани као речи које означавају количину предмета и одговарају на питања колико и који по реду. Деле се на основне и редне, мењају се по родовима и падежима. У табелама је приказано како се мењају основни и редни бројеви.

Смирновски одређује прилоге као непроменљиву врсту речи. Они показују околности у којима се врши радња. Дели их на прилоге места, времена и циља.

Предлози су такође непроменљиве врсте речи, а стоје испред других речи. Предлози се могу употребљавати уз именице у свим падежима, осим у номинативу.

О везницима и узвицима Смирновски је у уџбенику најмање писао. Њима је посветио свега једну страну: само наводи дефиницију везника, а уз дефиницију узвика наводи и њихову поделу по значењу (ономатопеја, позив, узвик...).

Трећи део уџбеника посвећен је творби речи. Посебна пажња у овом делу је посвећена гласовним алтернацијама које настају приликом грађења нових речи и облика речи.

¹ Као примере кратких придева Смирновски наводи присвојне придеве: дядинъ, лисій.

Аутор се осврнуо и на правопис¹. Део посвећен правопису подељен је на неколико мањих целина: писање флексија и суфикса именица (деминутива, припадника народа, сталежа...), придева и глаголских облика, писање сложеница са спојним вокалом и без спојног вокала (с полугласником типа Царьград), као и писање прилога типа “вкрутую”, писање везника, коришћење “–” и писање корена с јатом.

У оквиру сваког од наведених структурних делова уџбеника налазе се мање структурне јединице – параграфи.

Сваки параграф прате одговарајућа вежбања за усвајање граматике и правописа. Вежбања су дата на 13 страна и углавном у облику текстова. Није написано шта се од ученика тражи у којем задатку. Знамо само на који се параграф односи конкретан задатак, па претпостављамо да је препуштено самом наставнику да одреди конкретан задатак.

Као прилог у уџбенику је дат део о основним подацима из области синтаксе. Преко примера се представљају и дефинишу чланови реченице, њихове врсте и однос. И овај део је пропраћен вежбањима с јасно одређеним задацима.

У уџбенику нема текстова из руске књижевности. Обично у емиграцији нису коришћени уџбеници у којима није било књижевних текстова. Један од главних циљева емиграната, посебно по одласку из Русије, било је очување руског језика у туђини. Очувања језика игра битну улогу у националној и културној свести сваког народа. У почетку су емигранти мислили да је њихов одлазак из Русије привремен и да ће се у њу брзо вратити, тако да се нису ни трудили да се асимилију у земљи у коју су стизали. Вероватно су због тога само преузели уџбенике коришћене у руским школама пре 1917. желећи да не пропусте нешто у образовању, надајући се да ће наставити своје образовање по повратку у Русију. Будући да је уџбеник Смирновског био намењен гимназијалцима, а према расположивим подацима у Краљевину СХС су емигрантали углавном веома образовани људи, очекивало се да ће гимназијалци по повратку у Русију уписати факултет².

Поред тога што су руски уџбеници коришћени да би се тако ученицима омогућио наставак школовања по повратку у Русију, сами емигранти су се трудили да очувају језик, веру, културу, науку и своју традицију.

У уџбенику видимо шта су ученици који су га користили подвлачили, обележавали или истицали на маргинама. Тако тачно можемо да сазнамо чему је поклањено највише пажње, а то је најчешће морфологија. Ученици су своје забелешке исписивали на три начина, што такође говори да је уџбеник користило више генерација: неко је подвлачио, неко стваљао примедбе у заграде, неко штриклирао.

Подвлачене су дефиниције врста речи, именица, падежа, прилога, као и подела именица и заменица. Подвлачене су и целине на почетку и при крају уџбеника: именице, заменице, прилози, док су целине које се односе на придеве и глаголе стављене у заграде. Деклинације именица су такође стављене у заграде. Отвореном заградом је обележен и почетак дела о синтакси у којем се објашњава шта је реченица и које врсте реченичних чланова постоје у руском језику. Једном од корисника уџбеника посебну пажњу су привукле дефиниције субјекта и предиката и осталих реченичних чланова које је он обележио отвореном заградом. Штриклирана је целина посвећена именицама које се мењају по разним деклинацијама, као и целина о придевима

¹ У оквиру сваког параграфа посвећеног врстама речи аутор се већ бавио правописом карактеристичним за конкретну врсту речи.

² Детаљније о овоме у: *Јовановић М.* Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924. Београд: Стубови културе, 1996; *Гимназија в лицах: Первая русско-сербская гимназия в Белграде (1920–1944).* [В 2 кн.]. Кн. 1. Белград, 2018.

(дефиниција придева, родови, степени поређења), и глаголима (дефиниција, време, начин). Неке генерације су очигледно ту и стале са обрадом градива пошто после целине о глаголу, а пре целине о глаголским придевима стоји: “До сих пор”¹. Испод тога су две дебеле линије, којима као да је означено да се даље неће радити. Као што видимо, обрађиване су основне врсте речи и основна правила из фонетике, морфологије и синтаксе, а глаголски придеви и прилози нису обрађивани.

Занимљиво је да је образовним институцијама у Србији за предмет руски језик коришћен уџбеник Смирновског будући да је 1913. године у Петербургу објављен уџбеник сличног назива *Элементарно-практическая грамматика русского языка для учащихся*. *Этимология Кульмана*, који је једно време предавао руски језик на Београдском универзитету. Тај уџбеник је био другачије конципиран. У њему се више инсистирало на учењу језика кроз вежбања.

Сматрамо да је коришћен уџбеник Смирновског због тога што су руски емигранти 1920. године имали само примерак овог уџбеника за умножавање.

Без обзира на то што се у Краљевини појавио и читав низ других уџбеника руског језика (уџбеници руског језика С. Куљбакина за средње школе и реалне гимназије...) у образовним установама у Белој Цркви је и даље коришћен уџбеник Смирновског. Ово је вероватно везано, са једне стране, за то да ове установе нису прихватале правила нове ортографије, уведена реформом 1918. године. За њих је та реформа била “совјетска”. Ово је између осталог био разлог сукоба дела емигрантских образовних установа са директором Прве руско-српске гимназије Пљетњовим, који је одмах увео нову ортографију, јер по његовом убеђењу деца су морала да прихвате реално стање ствари, а не да живе у прошлости. Његов мото је био: “Спремамо децу за будућност”. Уз то неки уџбеници су били и «просовјетског» садржаја. Тако, на пример, у уџбенику Суханова, који је изашао 1940. године, видимо промене у текстовима идеолошке природе у складу са потписивњем трговинског споразума између Краљевине и СССР-а.

Други разлог што је овај уџбеник био дугог века је тај да је број уџбеника, који су коришћени у настави био ограничен. Њак је морао да чува књигу како би она била прослеђена следећој генерацији.

Уџбеник руске граматике П. Смирновског “*Этимологија*” (1920), штампан у Београду на руском језику, чува се у музеју у Белој Цркви и јединствени је примерак сачуваног уџбеника руског језика коришћеног у настави руског језика у образовним институцијама у Белој Цркви. Он је сведок времена и метода примењиваних у настави руског језика у емиграцији.

ИЗВОР

Смирновский П. Учебник русской грамматики для младших классов средних учебных заведений. Часть первая. *Этимология*. СПб., 1884.

Смирновский П. Учебник русской грамматики для младших классов средних учебных заведений. Часть первая. *Этимология*. Белград, 1920.

ЛИТЕРАТУРА

Гимназия в лицах: Первая русско-сербская гимназия в Белграде (1920–1944): [В 2 кн.] / Центр российских и восточно-славянских исследований им. Мирослава Йовановича философского факультета Белградского университета, Институт славяноведения Российской академии наук; авторы-составители А.Б. Арсеньев [и др.]. Белград: [б. и.], 2018.

¹ До овде.

Гордиенко О.В., Салтыкова Н.А. Учебники русского языка для школы первой трети XX века, file:///C:/Users/HP/Downloads/uchebniki-russkogo-yazyka-dlya-shkoly-pervoy-treti-hh-v-2.pdf

Јовановић М. Досељевање руских избеглица у Краљевину СХС, 1919–1924. Београд: Стубови културе, 1996. 386 с.

Отчет о деятельности Представительства Всероссийского союза городов в Королевстве сербов, хорватов и словенцев за 1924 г. Белград: [б. и.], 1925. 14 с.

Руска емиграција у Београду од 1920-их до 1950-их. Каталог изложбе. Београд, 2021. 179 с.

Шевырин В.М. Михаил Васильевич Челноков // Россия и современный мир. 2008. № 1(58): cyberleninka.ru/article/n/mihail-vasilievich-chelnokov

SOURCES

Smirnovsky P. (1884) Textbook of Russian Grammar for Junior Classes of Secondary Schools. Part one. Etymology. St. Petersburg.

Smirnovsky P. (1920) Textbook of Russian Grammar for Junior Classes of Secondary Schools. Part one. Etymology. Belgrade.

REFERENCES

Gymnasium in Persons: The first Russian-Serbian Gymnasium in Belgrade (1920–1944): [In 2 books] / Center for Russian and East Slavic Studies named after Miroslav Jovanovic, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences; authors-compilers A.B. Arsenyev [et al.]. Belgrade. 2018.

Gordienko O.V., Saltykova N.A. Russian Language Textbooks for Schools of the First Third of the Twentieth Century, file:///C:/Users/HP/Downloads/uchebniki-russkogo-yazyka-dlya-shkoly-pervoy-treti-hh-v-2.pdf

Jovanović M. (1996) Immigration of Russian Refugees to the Kingdom of SHS, 1919–1924. Belgrade. Stubovi Kulture Publ. 386 p.

Report on the activities of the Representative Office of the All-Russian Union of Cities in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes for 1924. Belgrade. 1925. 14 p.

Russian Emigres in Belgrade from the 1920s to the 1950s. Exhibition Catalogue. Belgrade. 2021. 179 p.

Shevyrin V.M. Mikhail Vasilievich Chelnokov. *Russia and the Contemporary World*. 2008. No 1(58): cyberleninka.ru/article/n/mihail-vasilievich-chelnokov

Сведения об авторе:

Бојана Сабо,
магистар филолошких наука
виши лектор за руски језик
Филолошког факултет
Универзитет у Београду

Bojana Sabo,
PhD
Senior Lecturer in Russian Language
Faculty of Philology
University of Belgrade

Бояна Сабо,
магистр
ст. преподаватель
филологический факультет
Белградский университет

bojana.sabo@gmail.com